

**„IDENTITATE·ALTERITATE·MULTICULTURALITATE”
LUCRĂRILE SIMPOZIONULUI INTERNAȚIONAL
INTERDISCIPLINAR, ARAD, 26 – 27 APRILIE, 2001**

GÂRLAN MICTAT

Editura Museum, Arad – colecția Minorități – a publicat lucrările pe teme de etnicitate și interetnicitate din seria Simpozioanelor internaționale și interdisciplinare din ultimii trei ani. Aceste ediții au avut următoarele titluri: Minoritățile între identitate și integrare, în anul 1999; Modele de conviețuire în Europa Centrală și de Est, în anul 2000 și Identitate • Alteritate • Multiculturalitate, în anul 2001. Toate cele 3 volume pot fi consultate la Arad și la biblioteca Institutului de Cercetare a Calității Vieții – Academia Română, din București. Recenzia se adresează ultimei ediții la care au participat specialiști din Ungaria, Iugoslavia și România. În cursul acestei reuniuni s-au prezentat modele de relații etnice din Europa Centrală și de Est, pe diverse teme sociale, istorice și de actualitate.

În fața presiunilor ultrareformatoare, întregul continent european, cu varietatea sa de națiuni, parcă a devenit prea mic față de tranziția istorică a acestor timpuri cu zguduiri și schimbări sociale fără precedent, în care fenomenul etnic, dar mai ales cel interetnic, va rămâne o problemă de larg interes pe termen lung.

În direcția acestor preocupări, semnalăm apariția celui de-al treilea volum de comunicare susținute în cursul unor simpozioane internaționale organizate de Complexul Muzeal Arad. Am considerat oportun a remarca această apariție, cel puțin pentru eforturile, seriozitatea și perseverența organizatorilor, care au manifestat o adevărată deschidere spre tradiție în acest domeniu.

În sumarul ultimei ediții, din rândul invitațiilor sosiți de peste hotare am remarcat prezența d-nei Emilia Martin, cercetătoare la muzeul Erken Ferenc din Gyula – Ungaria. Lucrarea sa, intitulată „Efectele relațiilor interetnice în viața culturală a românilor din Ungaria”, reprezintă un bogat material documentar despre originea și situația actuală a acestei comunități. Sunt prezentate fenomenele de asimilare etnică a comunității românești greco-catolice de la Bedeu, Leca și Pocei, jud. Hajdu-Bihar (Bihar) precum și cele românești ortodoxe din jud. Bichiș de la Micherechi, Chitihaz, Otlaca, Batania, Aletea și Gyula; ultima localitate fiind centrul cultural al românilor din această țară. Pentru românii din Ungaria, autoarea consideră că motivul principal al tendințelor de pierdere a identității etnice s-a datorat „situației grave a comunităților bisericești și a școlilor confesionale”, precum și faptului că „generații întregi nu au primit nici măcar cunoștințe generale despre cultura și civilizația românească, cu consecințe grave până în zilele noastre”.

Tot din Ungaria notăm comunicarea pe o temă de arhivistică parohială a d-nei Elena Csobai, cercetătoare la muzeul Munkacsy din Bekescaba privind

„Comunitatea românească din Cenadul ungiuresc”. Autoarea realizează o reconstituire istorică a bisericii ortodoxe românești din Ungaria, pe care o prezintă până la nivelul anului 1899, cu promisiunea unei documentări viitoare cel puțin până la situația acestei biserici între cele două războaie mondiale. O comunicare în limba maghiară a fost prezentată de d-l Ondrej Krupa, din partea Institutului de Cercetare a Slovacilor din Ungaria, cu titlul „*Procese de transformare și trăsături multiculturale la slovacii din Aletea*”. Lucrarea prezintă cauzele fenomenelor de asimilare etnică a slovacilor din Ungaria, cu unele trăsături rezistente de specific național păstrate de această comunitate. Din același spațiu ungar, tot din acest volum trebuie să amintim o referință despre un ciclu de reuniuni realizate la Gyula, care au ajuns la faza celui de-al XI-lea simpozion, organizate de Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria. În articol sunt menționate lucrări ale unor cercetători precum Ana Borbely, Maria Berenyi, Stela Necula, Maria Gurzău Czegledi, Mihaela Bucin, Anna Radici Ripinski, Gh. Petrușan și alții.

Din rândul invitaților de peste hotare am mai remarcat un grup de cercetători sârbi numărându-i pe: d-na Mărioara Sfera, profesoară de limba română în localitatea Vârșeț – Iugoslavia, d-l Nicu Ciobanu, redactor șef al revistei „*Lumina*” și d-l dr. Libivoje Cerovic, director al Muzeului Voivodina, ultimii participanți fiind sosiți de la Novi Sad.

D-na Mărioara Sfera a prezentat comunicarea „*Considerații privind activitatea culturală a coșteenilor din Banatul iugoslav*”, Coștei fiind o comună din Banatul sârbesc atestată documentar în anul 1361 și „primul sat românesc din această regiune care a avut o școală cu 8 clase după modelul celor din apusul Europei”. Din monografia localității se amintește că la Coștei, între anii 1909–1913, a apărut prima revistă pedagogică românească din zona Banatului „de dincoace de Dunăre”, intitulată „*Educatorul*”, precum și primul ziar sătesc de limbă română cu denumirea „*Opinca*”, apărut în aceeași perioadă. Ulterior, în anul 1927, în această comună va mai apare și ziarul „*Nădejdea*”, iar din anul 1946 se formează cercul literar românesc *Lumina*, ziar care astăzi apare la Panciova–Novi Sad. De asemenea, autoarea notează că la Coștei, între anii 1882–1952, a funcționat o trupă de teatru de amatori cu actori români, care a pus în scenă peste 100 de piese.

Dacă aceste bogate manifestări țin de trecutul comunității românești din Banatul sârbesc, cu totul alta este imaginea ei actuală, prezentată de d-nul Nicu Ciobanu în comunicarea: „*Tușitul în fața unei oglinzi aburite sau imaginea nihilistă despre noi înșine*”. În această lucrare, autorul face un demers sensibil privind dilemele tranziției românilor din Iugoslavia, cu acuze de marginalizare a lor, în primul rând de către instituțiile culturale din „patria limbii materne”. De asemenea, în aprecierile autorului, situația actuală a învățământului cu predare în limba română din Voivodina este considerată drept dezastruoasă. Este foarte adevărat că această minoritate, deși reprezintă peste 60 000 de persoane, a manifestat un plus de preferințe spre modelele non-guvernamentale de organizare și ea nu s-a constituit în organizații politice, ca cea maghiară din Voivodina. Dar,

absența românilor reprezentativi în organele centrale, republicane sau provinciale ale statului iugoslav, îngrijorează autorul prin tendința de înscriere a acestei comunități spre o evidentă pantă retrogradă de „umilință spirituală”. Practic, în fața acestor riscuri de dispariție se impun măsuri de instituționalizare a asistenței etnice românești în Iugoslavia, la nivelul și pe baza unor negocieri diplomatice rezonabile, indiferent de complexitatea sau caracterul lor extrateritorial.

În privința lucrării d-lui Libivoje Cerovic cu titlul „*Un arădean, Sava Tekelija, un mare mecena în istoria modernă a poporului sârb*”, autorul descoperă cariera militară și politică a patriotului sârb Sava Tekelija (1761–1842), născut la Arad, fost reprezentant al Comitatului Cenad în Dieta ungară din anul 1802 și principal fondator al organizației naționale sârbe *Matica Srpska*.

Din cadrul invitațiilor din țară, s-au prezentat studii despre minoritatea germană, sârbă, turcă, slovacă, evreiească și a romilor (țiganilor). Astfel, d-na Maria Mândroane de la Muzeul Satului Bănățean, în lucrarea „*Etnicii germani din zona Oravița*”, dezvoltă o cercetare de origine și evoluție a germanilor din Oravița și Ciclova, jud. Caraș-Severin, cu accente specifice unei cronici de familie. D-na Elena Rodica Colta, cercetător la Muzeul Aradului, a prezentat lucrarea „*Minoritatea slovacă din Fântânele, jud. Arad, între căutare și pierderea modelului identitar*”. Autoarea notează momente de evoluție ale unui grup etnic slovac prezent la Fântânele, comună atestată documentar din anul 1242, cu 98% populație germană până în anul 1948. Mișcarea slovacilor către această localitate din satele comunei Șinteu, jud. Bihor, are loc după anul 1962, împreună cu alte neamuri de români, ucraineni și romi (țigani) prin ocuparea de case germane depopulate de migrația sașilor după cel de-al II-lea război mondial. Cu timpul, deși fiecare comunitate se va delimita prin gospodării, străzi, biserică sau cimitire proprii, românii majoritari se vor impune în mod autoritar. Dintre cele patru biserici locale, cea mai mare și bogat ornamentată este biserica ortodoxă. Coloniștii slovaci, după strămutarea lor, nu vor mai reuși recristalizarea etnică a noi comunități. Autoarea constată despre ei faptul că „respectabilitatea după vechimea familiei în noul sat nu a mai funcționat” și nici „vechile tradiții ale comunității care au fost alterate de cultura urbană”; la nivel confesional, noua comunitate nu a reușit să-și aducă „un preot slovac”, fiind obligată la integrare multietnică. Dacă s-a menținut ceva din fondul etnic inițial, în cea mai mare parte aceasta „s-a datorat aflului de elemente din vechiul fond arhaic al enclavei bihorene, în varianta Șinteu”. Cu toate acestea, tipul rasial slovac adus de foștii munteni ai Șinteiului, ajunși la Fântânele, în care toți se prezentau cu păr blond roșcat, ochi albaștri și ten pistriat este din ce în ce mai rar întâlnit și cu totul absent la copiii născuți din familii mixte. Totuși, priviți din afară de români, slovacii de la Fântânele „par foarte uniți și mult mai organizați”. Unii dintre ei, pe lângă casele nemțești primite între anii 1965–1985, au cumpărat pentru copii și casele vecinilor sași plecați după anul 1990. Dar, astăzi, în cazul comunității slovace, în care la alegerile din anul 2000, desfășurate pe baza unei legislații favorabile minorităților, nici un membru

nu s-a mai prezentat la urne pentru votarea propriului candidat în funcția de consilier local reprezintă o situație caracteristică pentru toate grupurilor minoritare, care alături de români, parcurg cea mai severă criză economică și instituțională din istoria României.

O amplă lucrare cu caracter memorialistic a prezentat d-nul Eugen Gluck, cu referire la „*Comunități israelite arădene în perioada anilor 1848–1919*”, în care prezintă pe larg eforturile de organizare ale cultului mozaic ca religie receptă în Ardeal, pentru investirea ei oficială, în același regim cu alte confesiuni, cu dreptul de a elibera foi matricole în confirmarea căsătoriilor și pronunțarea divorțurilor. Dar acest drept solicitat de evreii ardeleni în parlamentul de la Budapesta prin proiect de lege nu s-a votat niciodată. De fapt, prestigiul comunității evreiești s-a datorat, în primul rând, instituțiilor sale sociale și culturale realizate din eforturi proprii, atât prin spiritul ei de sacrificiu, cât și prin bogate ctitorii testamentare. În acest sens, autorul amintește de orfelinatul de băieți fondat la Arad de Ignatz Deutch în anul 1874, de orfelinatul de fete fondat de Ely Fischer în anul 1907, a căminului de bătrâni de către Ignatz Spitzer în anul 1913, precum și de alți fondatori de așezăminte culturale, spitalicești, sau de donațiile pentru întreținerea unor școli, realizate de familiile Neuman, Bernhard Deutsch, Bela Haas, sau ale baronului Moricz Hirschl. Dar în această amplă comunicare nu s-au prezentat cauzele repetate ale valurilor de antisemitism apărute periodic în tot cursul secolului al XIX-lea cercetat de autor, care au culminat în secolul XX cu o migrație fără precedent a evreimii din Ardeal. Numai în zona Aradului, numărul evreilor a scăzut de la peste 10 000 persoane în anul 1930 la numai 299 persoane recensate în anul 1992, din care 40% sunt în vârstă de peste 70 de ani; față de acest mare exod autorul nu oferă explicații. Aceasta întrucât o analiză/dezbaterea privind cauzele sociale ale antisemitismului reprezintă o problemă importantă de actualitate interetnică până în zilele noastre.

O comunicare despre „*Comunitatea turcă din România, diagnoze de relații etnice și specific național*” a fost prezentată de subsemnatul din partea Institutului de Cercetare a Calității Vieții – București. În cadrul ei am prezentat un model de cercetare a relațiilor etnice pe principiul dublei perspective, cu date obținute din interiorul și din afara comunității studiate. Tehnica de lucru constă în utilizarea a două chestionare aplicate pe 350 de cazuri, unul cu denumirea „*Bogardus-1995*” pentru diagnoze de distanțe etnice cu caracter extern comunității cercetate și altul cu denumirea „*PPN-50*” pentru diagnoza internă a 50 de valori și trăsături etnice. Pe scurt, prezentăm mai jos câteva din rezultatele obținute. În sondajul de atitudini și distanțe etnice pentru turcii dobrogeni, în tabelele 1 și 2 notele mari reprezintă grade de apropiere, iar cele mici, grade de îndepărtare. Pe baza lor, observăm lipsa de reciprocitate a distanțelor sociale din planul relațiilor etnice la nivelul unor comunități coabitante.

Tabelul nr. 1 Atitudini și distanțe directe pe scara Bogardus		Tabelul nr. 2 Atitudini și distanțe reciproce pe scara Bogardus		Tabelul nr. 3 Extras din primele 10 trăsături și valori etnice de <i>mare intensitate</i>		Tabelul nr. 4 Extras din ultimele 10 trăsături și valori etnice de <i>slabă intensitate</i>	
<i>ale turcilor față de grupurile etnice coabitante</i>	Medii aritm.	<i>față de turci ale grupurilor etnice coabitante</i>	Medii aritm.		Medii aritm.		Medii aritm.
Români	19,23	Români	17,37	1. Crediința religioasă	4,63	40. Simțul răspunderii	3,61
Italieni	17,20	Italieni	16,19	2. Prețuirea propriei identități etnice	4,43	41. Comunicativitatea	3,58
Greci :	16,61	Greci :	14,79	3. Mândria	4,42	42. Inventivitatea	3,86
Armeni	16,05	Armeni	18,67	4. Tradiționalismul	4,38	43. Individualismul	3,30
Lipoveni	15,31	Lipoveni	18,38	5. Sentimentul istoriei	4,21	44. Spiritul critic	3,44
Tătari :	22,35	Tătari :	23,69	6. Spiritul comercial	4,18	45. Dominativitatea	3,76
Ucraineni	15,29	Ucraineni	17,93	7. Atașamentul față de România	4,11	46. Obediență	3,84
Romi :	11,31	Romi :	17,76	8. Independența	4,08	47. Imitativitatea	3,38
				9. Simțul frumosului	4,06	48. Fatalismul	3,36
				10. Prietenia	4,01	49. Scepticismul	3,18
						50. Agresivitatea	3,04

În tabelele 3 și 4, trăsăturile avansate în chestionar au fost estimate pe o scară cu 5 trepte de răspuns. Pe baza lor, autorul a structurat în sistemul de valori al turcilor dobrogeni câteva trăsături dominante de intensitate ridicată și altele secundare, de slabă manifestare. Toate datele servesc ca elemente descriptive de specific național.

Dar procedura autorului, prezentată în câteva aplicații diferite și în alte reuniuni anterioare, reprezintă un experiment dificil, întrucât principiul dublei perspective impune chestionarea simultană a cel puțin 2-3 comunități conlocuitoare, cu tot atâtea eșantioane de populație din cadrul lor; în zona Dobrogei acest model fiind aplicat pe toate cele nouă comunități etnice locale.

O lucrare despre „*Viața socială a romilor din Transilvania*” a fost prezentată de d-nul dr. Pozsony Ferenc de la Universitatea Babeș-Bolyai – Catedra de limbă și cultură maghiară din Cluj-Napoca. În cadrul ei, autorul oferă o imagine panoramică despre originea, preocupările și tendințele demografice ale romilor (țiganilor) ardeleni de la primele atestări documentare până în prezent.

Sunt trecute în revistă eforturile autorităților austro-ungare pentru adaptarea romilor (țiganilor) la modelul cultural de trai al Europei Centrale. În acest sens, se amintește de ordonanța împăratului Franz Joseph din anul 1783 privind interdicția pentru romi (țigani) de a locui în corturi, de folosire a limbii țigănești, a nomadismului, cu obligația educării de către majoritari a copiilor de romi etc., măsuri care, sub diferite forme au continuat și în România până în perioada Ceaușescu. Autorul notează faptul că, după 1990, romii (țiganii) din România au

fost recunoscuți ca minoritate etnică cu reprezentare parlamentară – model unic în Europa, odată cu formarea unei elite intelectuale care astăzi depune eforturi de reconstrucție a unei identități specifice.

Această ediție a mai cuprins și două comunicări despre români, una din perspectivă istorică a d-nei Carmen Albert de la Muzeul Banatului din Reșița și alta de actualitate a d-lui Ioan Lăcătușu de la Centrul European de Studii Covasna – Harghita din Sf. Gheorghe.

Lucrarea d-nei Carmen Albert cu titlul „*Imaginea românilor în răspunsurile funcționarilor STEG*” este un studiu interesant de imagologie austriacă despre români, pe baza unui document întocmit pentru curtea vieneză în anul 1859 de un funcționar german angajat la o mină de aur și aramă de la Oravița. Această mină a fost înființată de către guvernul austriac în prima jumătate a sec. al XIX-lea, după care, în anul 1855 a fost vândută societății franceze STEG. Sub această denumire, noua societate își va păstra administrația la Viena și timp de 80 de ani va fi cea mai însemnată sursă pentru locuri de muncă din Banat și una dintre cele mai mari întreprinderi din România. Documentul este interesant pentru spiritul vienez al redactării (în alfabet chirilic), pe baza unor chestionare difuzate elitei sătești pe canale clericale. În cadrul său, funcționarul neamț notează că: „Valahii, care își adaugă și numele de *romani* sunt un amestec al vechilor daci cu coloniști romani ...Limba lor este o fiică de *lingua romana rustica* ..., presărată cu multe componente slave, grecești, gotice, turcești și albaneze”. În anul 1859, într-un stil cultivat, dar puțin arogant se fac observații de genul: „Poporul român este mult rămas în urmă cu civilizația ... care, la fel ca toate popoarele ce se află pe o treaptă joasă a culturii, este înclinat spre superstiții”. Autoarea, o distinsă analistă în imagologie, desprinde și câteva concluzii. Cu tot mitul civilizator al habsburgilor, în acest document etnografic nu se poate vorbi de o atitudine asupritoare sau dușmănoasă față de români, cel puțin comparativ cu violența manifestată de administrația ungară din aceeași epocă. Aceste aspecte reprezintă atitudini diferite, prin care se explică de ce românii ardeleni, în „*Supplex Libellus Valachorum*”, prezentat lui Leopold al II-lea în anul 1791, nu au cerut pentru Transilvania mai multe drepturi decât aveau românii bănățeni, chiar dacă faimosul memorandum de la acea dată a fost respins.

În comunicarea d-lui Ioan Lăcătușu privind: „*Aspecte ale discursului și comportamentului public față de alteritate al liderilor minorității «majoritare» din Covasna și Harghita*”, într-un caz inversat de majoritate – minoritate, se prezintă riscurile unor tensiuni publice dezvoltate de liderii maghiari din județele Harghita și Covasna, unde românii sunt minoritari.

În acord cu autorul, trebuie să precizăm că acuzațiile de manifestări exclusiviste și unilaterale față de români au un caracter „piramidal”, adică au loc numai la nivelul unor lideri maghiari, întrucât la nivelul comunităților locale, relațiile de bună conviețuire sunt dominante.

Din lunga listă cu acuzații despre manifestări extremiste ale comunității maghiare din aceste județe față de minoritatea românească notate de autor, prezentăm numai câteva aspecte.

În atitudinea față de biserica ortodoxă, lideri maghiari precum Sylvester Lajos și Simo Erzsebet acuză: „expansiunea ortodoxismului în Secuime” ca „principal instrument de îndepărtare a celorlalte confesiuni”, instituție „pentru alungarea maghiarimii” și factor de „nimicire a valorilor cetățenești”. Dintr-un alt articol semnat de Magyari Lajos cu titlul „Cotropitorii care se foiesc” cităm: „punctul culminant al „jocurilor libere” de vară de la Izvorul Mureșului ... este inaugurarea și sfințirea unei mănăstiri ortodoxe, un nou ghimpe ... o lovitură de pumnal în corpul secuimii. La o cucerire atât de sălbatică pe Pământ Secuiesc nu s-au gândit nici chiar în euforia de la Trianon!”. Aceeași poziție intolerantă s-a manifestat la Odorheiu Secuiesc față de prezența în municipiu a orfelinatului de călugărițe greco-catolice Inimi Neprihănite. O altă severă atitudine separatistă pe criterii etnice s-a dezvoltat după anul 1989 prin scoaterea în stradă a elevilor și profesorilor români. Această separare a fost continuată în muzee și biblioteci județene, ansambluri folclorice, case municipale, organizații sindicale și profesionale prin asociația inginerilor maghiari, a economiștilor maghiari etc., cu excluderea românilor din afaceri prin înființarea Asociației Întreprinderilor Mici și Mijlocii din jud. Covasna numai pentru maghiari, prin înființarea Institutului Național pentru Dezvoltarea Țării Secuilor, Inst. Cultural Județean Harghita, Inst. Cultural Județean Covasna etc.

Autorul acuză faptul că în unele ziare de limbă maghiară precum *Haromszek* sau *Harghita Nepe*, se practică un discurs etnicizat, cu o politică identitară agresivă din care cităm: „în continuare se aude vorbindu-se prea mult românește la Miercurea-Ciuc” sau „ei – adică românii – au voie să existe, dar să nu se extindă” etc., cu o tematică autonomistă, regionalistă și monoculturală, evident, numai de factură maghiară, în care comunicarea și diversitatea etnică sunt sistematic respinse. O atitudine permanentă este cea de raportare negativă la limba română, armată, poliție, jandarmerie, SRI, denumite în media locală „forțe de ocupație”. În acest sens, pagina web a Primăriei Sf. Gheorghe este invadată cu exagerarea trecutului maghiar al „Ținutului Secuiesc” în albume, hărți, monografii cu conținut iredentist și revizionist. Și exemplele pot continua. Mai grav, spune autorul, este faptul că se intoxică populația cu informații despre o posibilă conspirație a românilor menită de a schimba compoziția etnică a regiunii.

Față de aceste fapte, autorul consideră că s-a ajuns la faza în care minoritarii români din aceste județe trebuie să solicite protecție etnică potrivit prevederilor Recomandării 1201 a Consiliului Europei.

Se poate afirma că lucrările acestei ediții au vizat o tematică foarte largă, curajoasă, prin care s-a realizat un sincer efort de descriere a unor realități complexe, comunicările prezentate fiind valabile atât pentru specialiști, cât și pentru marele public.